

**РЕГУЛЮВАННЯ ПАРАМЕТРІВ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА
ТА СПЕЦИФІКИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

У статті досліджено проблематику регулювання зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств-суб'єктів ЗЕД. Сформовано твердження щодо вагомості впливу суб'єктів інституційного середовища на основні бізнес-процеси зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. Визначено основних суб'єктів, що формують інституціональне середовище та регулюють специфіку бізнес-процесів зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів ЗЕД. Охарактеризовано їх компетенції та функції таких суб'єктів з позиції впливу на зовнішньоекономічну діяльність вітчизняних підприємств.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, підприємства, бізнес-процеси, інституційне середовище.

HAVLOVSKA N. I., HAVLOVSKA V. I.
Khmelnytsky National University**REGULATION OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT PARAMETERS
AND BUSINESS PROCESSES SPECIFICITY OF INTERNATIONAL ECONOMIC
ACTIVITY OF NATIONAL ENTERPRISES**

The problematic of regulation of international economic activity of national enterprises (subjects of international economic activity) has been investigated in the article. The statement on importance of institutional environment subjects impact on core business processes of international economic activity of national enterprises has been formed. The main subjects that form the institutional environment and regulate the specificity of business processes of international economic activity of national subjects of international economic activity have been identified. The powers and functions of such subjects from the position of influence on international economic activity of national enterprises have been characterized.

Key words: international economic activity, enterprises, business processes, institutional environment.

Вступ. Функціонування більшості соціально-економічних систем базується на сукупності формальних і неформальних норм і правил, які обумовлюють розвиток таких систем і специфіку взаємодії основних суб'єктів. Не є виключенням і сфера зовнішньоекономічної діяльності, яка має своє нормативне регулювання з боку держави, що безпосередньо відображається на специфіці бізнес-процесів вітчизняних підприємств. Зовнішньоекономічна діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання є об'єктом регулювання з боку цілого ряду державних органів влади. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється такими суб'єктами: Україною як державою в особі її органів в межах їх компетенції; недержавними органами управління економікою, що діють на підставі їх статутних документів; безпосередньо суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на підставі відповідних координаційних угод, що укладаються між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика регулювання зовнішньоекономічної діяльності відображена у працях таких науковців, як Алькема В.Г., Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н., Манцуров І.Г., Погорелов Ю.С., Рудніченко Є.М. та інших.

Постановка завдання. Основним завданням статті є визначення основних суб'єктів, що формують інституціональне середовище та регулюють специфіку бізнес-процесів зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств-суб'єктів ЗЕД.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найвищим органом, що здійснює державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні, є Верховна Рада України. До компетенції Верховної Ради України належить таке [7]: прийняття, зміна та скасування законів, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності; затвердження головних напрямів зовнішньоекономічної політики України; розгляд, затвердження та зміна структури органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; укладання міжнародних договорів України відповідно до законів України про міжнародні договори України та приведення чинного законодавства України у відповідність з правилами, встановленими цими договорами; затвердження нормативів обов'язкового розподілу валютної виручки державі та місцевим Радам народних депутатів України, ставок та умов оподаткування, митного тарифу, митних зборів та митних процедур України при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; встановлення спеціальних режимів зовнішньоекономічної діяльності на території України; затвердження списків товарів,

експорт та імпорт яких забороняється; прийняття рішень про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань шляхом встановлення повної/часткової заборони (повного/часткового ембарго) на торгівлю; позбавлення режиму найбільшого сприяння або пільгового спеціального режиму. Крім Верховної Ради України, суб'єктами, що формують інституціональне середовище регулювання зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств, є народні депутати України, Кабінет Міністрів України та Національний банк України, центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики (зараз Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції), Державна фіскальна служба, Державна митна служба України, Антимонопольний комітет, міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі. Основні суб'єкти, що формують вітчизняне інституціональне середовище зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств, та зв'язки між ними представлені на рис. 1. Доцільно розглянути функції таких суб'єктів з позиції впливу на зовнішньоекономічну діяльність і економічну безпеку вітчизняних підприємств.

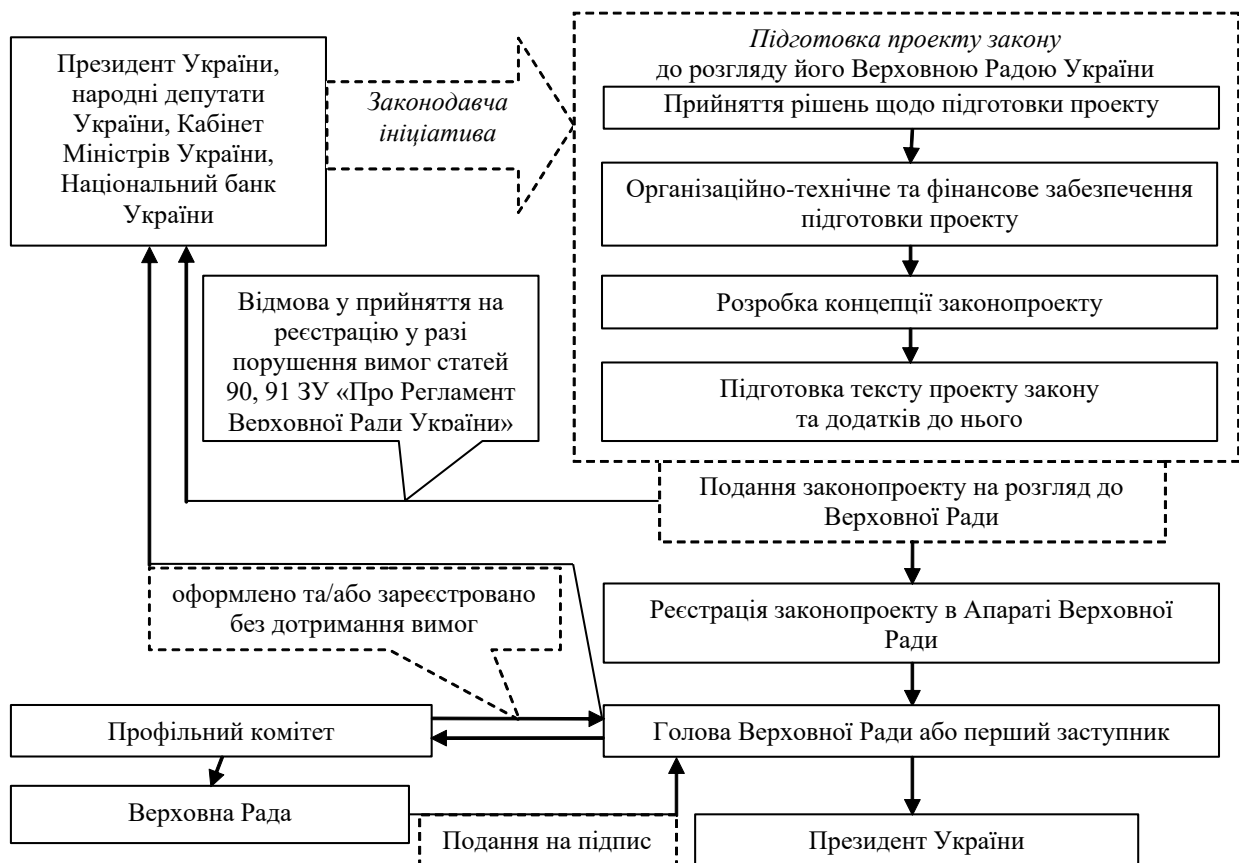

Рис. 1. Основні суб'єкти, що формують інституціональне середовище та регулюють специфіку бізнес-процесів зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів ЗЕД (сформовано автором за [2, 3, 7, 10])

Президент України [2]: представляє державу на міжнародній арені, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України; забезпечує державну незалежність та національну безпеку України; приймає рішення про визнання іноземних держав; призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав; призначає на посади та звільняє з посад за згодою Верховної Ради України Голову Антимонопольного комітету України та інших керівників органів центральної влади; утворює, реорганізовує та ліквідує за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; ухвалює рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні; підписує закони, прийняті Верховною Радою України; має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України; здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і

розпорядження, які є обов'язковими до виконання.

Кабінет Міністрів України [7]: вживає заходів до здійснення зовнішньоекономічної політики України відповідно до законів України; здійснює координацію діяльності міністерств, державних комітетів та відомств України щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності; координує роботу торговельних представництв України в іноземних державах; приймає нормативні акти управління з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України; проводить переговори і укладає міжурядові договори України з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України про міжнародні договори України, забезпечує виконання міжнародних договорів України з питань зовнішньоекономічної діяльності всіма державними органами управління, підпорядкованими Кабінету Міністрів України, та залучає до їх виконання інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на договірних засадах; відповідно до своєї компетенції, визначеної законами України, вносить на розгляд Верховної Ради України пропозиції про систему міністерств, державних комітетів і відомств – органів оперативного державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, повноваження яких не можуть бути вищими за повноваження Кабінету Міністрів України, які він має згідно з законами України; забезпечує складання платіжного балансу, зведеного валютного плану України; відповідно до своєї компетенції зменшує та скасовує тимчасову надбавку до діючих ставок ввізного мита на деякі товари згідно з процедурою, визначеною міжнародними угодами України; здійснює заходи щодо забезпечення раціонального використання коштів Державного валютного фонду України; забезпечує виконання рішень Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй з питань зовнішньоекономічної діяльності; приймає рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань шляхом запровадження режиму ліцензування.

Національний банк України [7]: здійснює зберігання і використання золотовалютного резерву України та інших державних коштовностей, які забезпечують платоспроможність України; представляє інтереси України у відносинах з центральними банками інших держав, міжнародними банками та іншими фінансово-кредитними установами та укладає відповідні міжбанківські угоди; регулює курс національної валюти України до грошових одиниць інших держав; здійснює облік і розрахунки за наданими і одержаними державними кредитами і позиками; здійснює операції з централізованими валютними ресурсами, які виділяються з Державного валютного фонду України у розпорядження Національного банку України; виступає гарантом кредитів, що надаються суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності іноземними банками, фінансовими та іншими міжнародними організаціями під заставу Державного валютного фонду та іншого державного майна України; здійснює інші функції відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [5] та інших законів України. Національний банк України може делегувати виконання покладених на нього функцій банку для зовнішньоекономічної діяльності України.

Центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики [7]: забезпечує проведення єдиної зовнішньоекономічної політики при здійсненні суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності виходу на зовнішній ринок, координацію їх зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі відповідно до міжнародних договорів України; здійснює контроль за додержанням всіма суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинних законів України та умов міжнародних договорів України; проводить антидемпінгові, антисубсидійні та спеціальні розслідування у порядку, визначеному законами України; виконує інші функції відповідно до законів України і Положення про центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики.

Значний вплив на регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств здійснює орган влади, який займається збиранням та адмініструванням податків. В Україні таким органом сьогодні є Державна фіскальна служба. Орган адміністрування податків [6] здійснює контроль нарахування та сплати податків всіма суб'єктами господарювання, що здійснюють свою діяльність в Україні, а також запобігання фактам ухилення від сплати податків. На практиці Державна фіскальна служба здійснює значний вплив на діяльність будь-якого суб'єкта господарювання.

Оскільки діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності передбачає перетинання митного кордону України, то всі суб'єкти ЗЕД здійснюють взаємодію з Державною митною службою України, яка здійснює митний контроль відповідно до чинних законів України. Зрозуміло, що такий орган державної влади хоча й не створює окремих законів, істотним чином впливає на діяльність вітчизняних підприємств, які займаються ЗЕД. Антимонопольний комітет України здійснює контроль за додержанням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності законодавства про захист економічної конкуренції [7]. До повноважень

Антимонопольного комітету України належать такі [4]: розглядати заяви і справи щодо порушення законодавства про захист економічної конкуренції і проводити розслідування за цими заявами і справами; приймати, передбачені законодавством про захист економічної конкуренції, розпорядження та рішення за заявами і справами, перевіряти та переглядати рішення у справах, надавати висновки щодо кваліфікації дій відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції; залучати працівників органів внутрішніх справ, митних та інших правоохоронних органів для забезпечення проведення розгляду справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема в разі проведення розслідування; вносити до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування обов'язкові для розгляду подання щодо анулювання ліцензій, припинення операцій, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання у разі порушення ними законодавства про захист економічної конкуренції; звертатись та одержувати від компетентних органів інших держав необхідну інформацію для здійснення своїх повноважень; надавати компетентним органам інших держав інформацію у випадках та порядку, передбачених законом; брати участь у розробленні та реалізації міжнародних проектів і програм, а також здійснювати співробітництво з міжнародними організаціями, державними органами і неурядовими організаціями інших держав з питань, що належать до компетенції Антимонопольного комітету України; здійснювати інші повноваження, передбачені законодавством про захист економічної конкуренції.

Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі об'єднує представників різних державних органів й має такі повноваження [7]: здійснює оперативне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні відповідно до законодавства України; приймає рішення про порушення і проведення антидемпінгових, антисубсидійних або спеціальних розслідувань та застосування відповідно антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів; приймає рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань у межах компетенції, визначеної законами України. Певний вплив на діяльність суб'єктів ЗЕД мають й органи місцевого управління. До органів місцевого управління зовнішньоекономічною діяльністю належать [7] місцеві Ради народних депутатів України, їх виконавчі і розпорядчі органи та територіальні підрозділи (відділення) органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України.

Компетенції органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів визначаються Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». До компетенції зазначених органів державної влади належать такі [7, 9]: власні (самоврядні) повноваження: укладення і забезпечення виконання у встановленому законодавством порядку договорів з іноземними партнерами на придбання та реалізацію продукції, виконання робіт і надання послуг; сприяння зовнішньоекономічним зв'язкам підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, незалежно від форм власності; сприяння у створенні на основі законодавства спільних з іноземними партнерами підприємств виробничої і соціальної інфраструктури та інших об'єктів; залучення іноземних інвестицій для створення робочих місць; делеговані повноваження: організація та контроль прикордонної і прибережної торгівлі; створення умов для належного функціонування митних органів, сприяння їх діяльності; забезпечення на відповідній території в межах наданих повноважень реалізації міжнародних зобов'язань України.

Нормативні акти органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності приймаються тільки у випадках, передбачених законами України. Органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи діють як суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності лише через створені ними зовнішньоекономічні комерційні організації, які мають статус юридичної особи України. Органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України можуть створювати свої територіальні підрозділи (відділення), якщо це впливає з їх компетенції, яка визначається законами України та положеннями про ці органи. Зазначені органи територіального регулювання зовнішньоекономічної діяльності створюються за погодженням з відповідними місцевими Радами депутатів та в межах загального ліміту бюджетних коштів, що виділяються на утримання відповідних органів державного регулювання України. Крім органів державної влади на діяльність суб'єктів ЗЕД впливають й недержавні організації [1]. До таких недержавних організацій, які сприяють розвитку ЗЕД підприємств, належать, насамперед, торгово-промислові палати (ТПП) та організації роботодавців (об'єднання підприємств). Вони можуть формувати певні законодавчі ініціативи, однак надзвичайно вагомого впливу практично не мають. За результатами аналізу складу державних органів, які формують нормативне поле регулювання зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів ЗЕД, можна надати такі висновки:

кількість суб'єктів державного регулювання ЗЕД в Україні є доволі значною; в Україні державне регулювання ЗЕД здійснюють органи законодавчої і виконавчої влади; повноваження суб'єктів державного регулювання ЗЕД достатньо докладно прописані у нормативних актах, які формують нормативне поле регулювання ЗЕД в Україні; нормативно прописані повноваження та завдання суб'єктів державного регулювання ЗЕД принципово не перешкоджають здійсненню зовнішньоекономічних операцій вітчизняними суб'єктами господарювання; органи державного регулювання ЗЕД мають достатні повноваження, щоб створювати загрози для діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, причому як у явному вигляді (заборона здійснення певних видів діяльності, відклик ліцензій, обмеження платіжних операцій, регулювання операцій із валютними коштами), так і у прихованому вигляді (затягування процесів митного оформлення, затягування процесів видання ліцензій, непрозоре квотування зовнішньоекономічних операцій тощо); органи державного регулювання ЗЕД, як показує аналіз нормативної бази, що регламентує їхнє функціонування, не здійснюють заходів для захисту економічної безпеки ЗЕД вітчизняних суб'єктів господарювання, хоча нормативно така можливість передбачена у вигляді антисубсидійних та антидемпінгових досліджень з боку Антимонопольного комітету України, але такі заходи спрямовані, скоріше не на захист економічної безпеки ЗЕД окремого суб'єкта господарювання, а на реалізацію зовнішньоторговельної політики України в цілому.

Висновки. Отже, як висновок аналізу нормативної бази регулювання зовнішньоекономічної діяльності України та органів державного регулювання такої діяльності, можна стверджувати, що нормативні передумови забезпечення економічної безпеки ЗЕД в Україні існують – нормативне поле дає доволі високий рівень свободи суб'єктам ЗЕД щодо здійснення їхньої діяльності у межах основних бізнес-процесів. Разом із тим, існують бар'єри у вигляді регламентації розрахункових, бартерних операцій, квотування та ліцензування, реєстрації договорів щодо ЗЕД тощо. Але органи державного регулювання ЗЕД в Україні не мають завдання захисту економічної безпеки ЗЕД вітчизняних підприємств. Тому таке завдання цілком і повністю, незважаючи на важливість зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання для розвитку національної економіки, віднесено до завдань самих суб'єктів ЗЕД в Україні.

Література

1. Гавловська Н. І. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств: оцінювання, моделювання, механізм забезпечення : монографія / Н. І. Гавловська. – Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2016. – 480 с.
2. Господарський Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Конституція України від 28.06.1996, № 254к/96-В [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Про Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс] : закон України від 26.11.1993 р., № 3659–XII. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>
5. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 07.12.2000 р., № 2121–III. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
6. Про затвердження нормативно-правових актів щодо ліцензування імпорту товарів та внесення змін до Порядку розгляду заявок на видачу ліцензій у сфері нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства економіки України від 14.09.2007 р., № 302. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1100-07>
7. Про зовнішньоекономічну діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 16.04.1991 р., № 959–XII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12/ed20120419>
8. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : закон України від 21.05.1997 р., № 280/97–ВР. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97>
9. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : закон України від 21.05.1997 р., № 280/97–ВР. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97>
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., № 435–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Надійшла 24.10.2016; рецензент: д. е. н. Рудніченко Є. М.